

Kortere anmeldelser

BERNARD LEWIS: Mellemøstens historie i de seneste 2000 år. På dansk ved Helle Lykke Nielsen. Kbh., Gyldendal 1998. 544 s., ill.; 398 kr.

Bernard Lewis, én af orienthistoriens *grand old men*, har en meget omfattende og bredt favnende produktion bag sig. Sammen med franskmændene Claude Cahen hører han til blandt de, som efter anden verdenskrig tilførte orientalistikken en professionel, historisk dimension jævnsides med de litterære, kunstneriske og filologiske. Hans – vanskeligt tilgængelige for ikke-specialister – disputats behandlede ismā'ilismens dunkle oprindelse (1940); denne rabiate shī'itiske sekt infiltrerede i høj grad det islamiske laugsvesen, hvad Bernard Lewis 1937 redegjorde for i en afhandling i *The Economic History Review*.

Udover en række bøger om Islam, kristendommen, jødedommen og slaveriet og adskillige afhandlinger og essays har Bernard Lewis fra omkring 1960 især beskæftiget sig med osmannerriget og Tyrkiet: 1962 *The Emergence of Modern Turkey* og året efter *The Muslim Discovery of Europe*. Hans produktion strækker sig altså som nævnt vidt både i tid og rum, men den præges altid af samme kynighed og indsigt. Det gælder også den foreliggende bog, der nødvendigvis må vende tilbage til mange af de centrale emner, som Bernard Lewis har behandlet i sin forskning; men først et par generelle bemærkninger. Bogen deles efter en kort indledning om menneskeligt og geografisk milieu (s. 11-31), der åbenbart betragtes som konstanter, op i fire hovedafsnit, Islams historiske og religiøse forudsætninger, dens historie indtil 1500, en række tværsnit og afslutningsvis de europæiske udfordringer og Islams reaktioner. Desværre falder det andet afsnit noget kaleidoskopisk ud, selvom ingen af de grundlæggende elementer mangler. For profeten stod – og står – åbenbaringen ikke blot den seneste og derfor også mest fuldkomne og overlegne, som de andre skriftreligioner i tidens løb – gennem jihād – må underkaste sig; konvertering kræves ikke nødvendigvis, blot de accepterer Islams overlegenhed ved at svare tribut. Og videre hører det til grundpillerne, at religion og stat hører sammen som tvillinger (*dīn wa dawla*); Islam står fremmed overfor vor skelnen mellem religion (kirke) og stat; altsammen elementer, der hører sammen, men – som her – må diskuteres hver for sig.

Det, som brister lidt, er den kendsgerning, at kalifatet efter al Mam'ūns (813-33) eksperimenter med shī'isme og mu'tazilisme (rationalisme) sættes under administration af 'ulama'-korpset med ortodokse teologer og retslærde i spidsen, Ash-Shāfi'i (d.820) og Ahmād ibn Hanbal (d.855). Der ligger heri ingen adskillelse af religion og stat, således som to amerikanske politologer har villet hævde, men derimod, at religion og stat bringes under ortodoks kontrol. Det indeholder nok kimen til stagnation, men det var – som Bernard Lewis fremhæver – uundgåeligt, fordi sunnismen blev truet af shī'isme og ismā'ilisme. De sekteriske bølger bremses af seljukernes massive oprettelse af skoler (*madaris* (sing. *madrasa*)), således som allerede Johannes Pedersen påviste og Bernard Lewis med rette understreger.

Hvorfor sakkede Islam da agterud, da Europa vågnede til død? Bernard Lewis anfører en række materielle faktorer, som alle må have været virksomme, og som har en primær betydning. Men hertil bør man nok føje endnu en enkelt faktor: den europæiske empiri i 1600-tallet, der frigjorde Vesten fra skolastikens traditionalisme, medens Islams grundsubstans tværtimod lægger – og må lægge – vægten på koranen og traditionen. Men også et dilemma, Islam konfronteres med i vestlig teknik og materialisme (jf. s. 338 ff.).

Uden at ville fælde moralske eller andre domme må man – som også Bernard Lewis gør – sige, at *the European challenge* indeholder elementer, som Islam måtte og må acceptere – våbentechnologi, medicin, kommunikationsmidler, administration, parlamentariske institutioner osv. Men udfordringerne indeholder også elementer, der under ingen omstændigheder lader sig forene med den hellige lov. Fortjeneste og ansvar/skyld må Vesten og Islam dele, men 'modernitetens udfordring' og reaktionerne bliver følgelig et hovedtema i bogens sidste del.

Vanskelighederne ved at strukturere 'Islams frembrud og storhedstid' (3. del) afbødes i nogen grad af 'tværsnittene' i bogens fjerde del. Som nævnt hviler Islam – religiøst, retligt og historisk – på koranen og det samlede *corpus* af traditioner. Bernard Lewis giver flere steder udtryk for sin skepsis overfor traditionen; og med rette, fordi langt størsteparten beror på forfalskning. Det gælder her specielt de traditioner, der tillægger kalifen 'Umar (634-44) æren for oprettelsen af den tidligste administration, snarest den ortodokse traditions forsøg på at trænge bagom skismaet og borgerkrigen, men også hinsides 'Alis kalifat (årene 656-61). Tværtimod organiseres en egentlig islamisk-arabisk stat først af 'Abd al-Mālik (685-705).

Bernard Lewis opdeler sine tværsnit i en række kapitler om staten, økonomien, eliterne, befolkningen, religion og retsvidenskab samt kultur, vel vidende, at Islam ikke anerkender sociale skel endside adel før osmannertiden; man gør »ingen forskel på de, der ejer noget, og de, der ikke gør det« (s. 224). Vanskelighederne ved den sociale og økonomiske historie opstår først og fremmest, fordi orienthistorien – som nævnt – er så ung en disciplin. Som Bernard Lewis fremhæver, har man først fra osmannertiden offentlige og (i de mange velgørende stiftelser (*waqf*)) private arkiver, der rummer autentiske kilder i stort omfang, så stort, at forskningen endnu ikke har kunnet gennemgå og fordøje dem.

Kommer man til slut til oversættelsen, må man beklageligvis konstatere, at den præges af betydelige sproglige og saglige brist. Vendinger som »O, sultan, vær ikke hovmodig. Gud er større end dig.« (s. 380) pynter ikke i en akademisk tekst, men konstruktioner af den art optræder *legio*. Hvad betyder »doktrinære anliggender« (s. 283)? *The Public Record Office* oversættes som »det offentlige journalkontor« (s. 361). Eller korancitatet (sure III:110): »Alle muslimer bør beordre det gode og forbyde det onde« (s. 233); mon ikke snarere *befordre*? Og rosinen i pølseenden, »ansatte læger« (s. 225) i stedet for ansete, og endelig: *princes* betyder fyrster og ikke prinser. Det samme gælder konkrete fejl. 'Abd al-Mālik døde 705 og ikke 692 (s. 86). *East India Company* blev oprettet 1602 (ikke 1616), og Hormuz faldt 1622 (ikke 1612). S. 295 beretter »den osmanniske historiker Efendi fra begyndelsen af 800-tallet ... om en Bektasidervish, som under krigen mod Østrig 1690 ...«; mon ikke snarest Mehmed Esad Efendi (1789-1848). Det får være nok, men også et varsko om, at både sprog, korrektur og sagsbeskrivelse kunde have været bedre.

E. Ladewig Petersen